

Рецензії

ПРИКЛАДНА ЕТИКА ЯК ФЕНОМЕН ХХ СТОРІЧЧЯ

Ольга Сінкевич

*Рецензія на навчальний посібник О.І. Ліщинської-Милян
“Прикладна етика”. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 236 с.*

Сучасну добу нерідко характеризують як час глибокої кризи – кризи культури, духовності, моралі. Песимістично налаштовані мислителі говорять про те, що людство може не мати майбутнього, якщо воно не знайде виходу з глухого кута споживацтва, не зможе відродити вищі гуманістичні цінності, повернути людський вимір усьому, що відбувається у світі. Процес відродження вищих гуманістичних цінностей має на меті здійснювати стримуючий та облагороджуючий вплив на практичну діяльність людей та сприяти більш глибокому осягненню світу, природи, людини. “ХХІ століття буде добою гуманітарної культури, якщо воно буде взагалі”, – стверджував французький філософ К. Леві-Строс.

Високі гуманістичні цінності, поняття добра, співстраждання, совісті традиційно становлять предмет етики.

Етика – особлива філософська наука. Етиці неможливо навчити, її можна лише навчитись, роздумуючи над тисячолітньою мудрістю, приймаючи чи заперечуючи її. Вона не лише дає певну суму знань зі сфери моралі, а й виявляє моральні аспекти ставлення людини до світу, до іншого, до самої себе, сприяє формуванню моральної культури, свідомого вибору тих чи тих стратегій поведінки в різних життєвих ситуаціях. Моральні проблеми постають перед кожною людиною, проте вони особливо хвилюють у молоді роки, коли відчувається потреба про все мати власну думку і коли від їхнього вирішення значною мірою залежить те, як складеться життя, як “здійсниться” людина для себе й для інших.

Саме тому навчальний план підготовки майбутніх культурологів у Львівському національному університеті імені Івана Франка передбачає ознайомлення їх із циклом дисциплін, присвячених проблемам морально-етичного характеру: курсами “Етика”, “Християнська етика”, “Моральна культура спілкування та етикет”, “Гуманістичні аспекти сучасної етики”. Особливе місце у цьому корпусі навчальних дисциплін, який дає цілісну систему ґрунтовних етичних знань, посідає курс “Прикладна етика”.

Саме прикладну етику називають магістральним напрямом розвитку етичного знання у третьому тисячолітті. Ця порівняно молода галузь етичного знання виникла як спроба знайти відповідь на загрози життю та існуванню людини, небезпеку порушення її невід’ємних прав та інтересів – у сфері біологічного експерименту, медичного обслуговування або екологічного виживання, там, де намагались обійтись без етики, поставити на перше місце міркування вигоди, економічної доцільності або чийось інтересів.

Проблеми прикладної етики мають важливе значення для пострадянського суспільства. Це суспільство потребує високорозвиненої громадянської відповідальності особистості; якісно нової, неантропоцентричної, екологічної свідомості людей; високої культури ділового спілкування та підприємництва; свідомої моральної саморегуляції професіоналів у таких відповідальних сферах діяльності, як медицина, педагогіка, юриспруденція.

Звернення до проблем прикладного характеру свідчить, з одного боку, про реальне перетворення етики на практичну філософію, з іншого, – про актуалізацію проблеми формування моральної культури людей у різноманітних сферах їхньої діяльності.

Вихід у світ навчального посібника доцента кафедри теорії та історії культури О.І. Ліщинської-Милян “Прикладна етика” став підсумком її багаторічної праці у сфері етичних проблем прикладного характеру. Цим проблемам присвячено низку її наукових статей, виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Під науковим керівництвом О.І. Ліщинської-Милян студенти підготували багато курсових та дипломних робіт із проблем біоетики, екологічної етики. Протягом п’яти років вона викладала курс “Прикладна етика”, основні положення якого неодноразово обговорювали на засіданнях науково-теоретичного семінару кафедри теорії та історії культури.

Посібник має на меті задовольнити пізнавальний інтерес молодшої людини до проблем, які становлять виклики сучасної епохи. Водночас він орієнтований на свого роду “надзавдання” – не лише підготовку професіонала, який володіє сучасними знаннями, а й формування людини, яка визнає високі гуманістичні принципи і готова реалізувати їх у своєму житті

Посібник ґрунтується на трьох методологічних принципах етичного знання: інтегральності, конкретності та антиномічності.

Принцип інтегральності виражає нерозривний зв’язок філософської та професійно-прикладної етики. Прикладна етика поєднує етичну теорію, моральне життя та моральне виховання особистості. Вона містить не лише теорію моралі, а й комплекс позаетичних знань про мораль – соціологічних, психологічних, педагогічних. Необхідно зазначити, що реалізації принципу інтегральності сприяє широке застосування міждисциплінарного підходу до аналізу важливих проблем прикладної етики. Зокрема, автор використовує міжпредметні зв’язки, звертаючись до матеріалу курсу “Історія культури”, “Філософія культури”, “Соціальна культурологія”, “Соціологія культури”.

Принцип конкретності дає змогу розглядати перехід від філософської до прикладної парадигми етики як закономірний процес конкретизації універсальних моральних приписів.

Важливим чинником цього процесу є прогрес пізнання, яке проникає у найпотаємніші глибини життя, розвиток нових досконалих технологій.

Конкретизація загальнолюдських моральних норм та принципів у сучасну добу є особливо актуальною у зв’язку з процесом демократизації суспільних відносин, який на місце пануючих раніше класових цінностей висуває на перший план інтереси та права особистості. Відбувається переосмислення, переакцентування цінностей, їхнього місця в ціннісній ієрархії суспільства й особистості в контексті громадянських прав, свобод та суспільних інтересів.

Одним із важливих наслідків процесу демократизації є зростання ролі свободи вибору, розширення можливих варіантів поведінки, плюралізм норм та цінностей, перенесення акценту з норм, які забороняли, на норми, які дозволяють та стимулюють.

Сучасна доба характеризується також специфічним етико-психологічним середовищем, в якому ламається багато стереотипів та бар'єрів, відсутністю усталених моделей моральної поведінки у тих нових ситуаціях, які породжені нашою епохою. Французький екзистенціаліст Ж.-П. Сартр вважав, що всі наші біди, зокрема й трагічні ситуації, зумовлені тим, що люди не розмовляють одне з одним, не вміють спілкуватись, обговорювати болючі питання, не готові вислухати й зрозуміти іншого. Якщо раніше все було препаровано, цензуровано, то нині нам доводиться шукати відповідь на питання, як жити з людьми зі СНІДом, як ставитись до наркоманії, евтаназії, одностатевих шлюбів. Запропонований у посібнику матеріал та форми проведення навчальних занять заохочують молодих людей обговорювати ці проблеми і колективно шукати відповіді на них, адже моральний вибір не можна "делегувати" іншому. Така відверта, щира розмова вчить формувати власну думку, долати нетерпимість, знаходити гуманне вирішення проблем.

Принцип антиномічності передбачає оцінку певної моральної ситуації з погляду дилеми, тобто аргументованого обґрунтування кожного з взаємовиключних моральних рішень.

Як зазначає авторка посібника, прикладна етика є тією галуззю знань та поведінки, яка має справу з практичними моральними проблемами, що мають межовий та відкритий характер. Ці проблеми (зокрема евтаназія, трансплантація органів, аборти) є межовими, оскільки стосуються фундаментальних моральних принципів, смисложиттєвих цінностей. Вони відкриті, адже мають форму дилеми, кожне з взаємовиключних рішень якої піддається моральній аргументації. Стосовно них у суспільній свідомості відсутня нормативна згода, вони не мають простого й однозначного вирішення, у них завжди містяться протиріччя, які не піддаються формальному аналізу. Такі проблеми відкриті не тільки тому, що не знайдено їхнього логічно незаперечного обґрунтування, а й тому, що вони не мають його, вони завжди потребують конкретних, разових рішень.

Характеристика цих проблем як відкритих асоціюється з відкритим суспільством. Ці проблеми конститууються та адекватно виражаються у відкритому суспільстві, оскільки саме йому притаманний світоглядний плюралізм, толерантність, визнання самоцінності людської особистості, дотримання прав людини.

Відкриті проблеми – це ті, які є предметом гострого дискусійного обговорення і найчастіше викликають жорстке протистояння альтернативних позицій (зокрема, проблема смертної страти, евтаназії).

Такі проблеми об'єднує злободенність, актуальність, хоча витоки їх можуть бути дуже давніми. Також об'єднує їх розуміння не лише нинішньої, а й перспективної актуальності, яка в майбутньому буде лише зростати. Крім того, відкриті проблеми виходять за межі етичного знання, переміщуючись у ранг соціально значущих питань, які потребують політичного та правового вирішення.

Мораль завжди була сферою дилем. Вирішувати їх повсякденно протягом усього життя – це доля людини. Власне, саме з намагання осмислити ці дилеми та знайти шляхи їхнього розв'язання і виросла етика.

Сучасна дійсність породила велику кількість моральних дилем – від ситуації смертельної хвороби до наслідків забруднення навколишнього середовища. Ці етико-прикладні проблеми характеризуються тим, що виникають у публічних сферах життя, які потребують кодифікованого юридичного, адміністративного регулювання і контролю, у тих зонах інституційованої поведінки, де вчинки, за визначенням, мають усвідомлений характер. Це – такі проблеми, доля яких вирішальним чином залежить від свідомо вираженої волі суспільства, втіленої у відповідній інституційній організації життя. До таких проблем належить, зокрема, проблема смертної страти. Від страти гине значно менше людей, ніж від сімейних чвар та вуличних бійок, проте саме вона є предметом прикладної етики, оскільки саме в цьому випадку йдеться про свідому дефінітивно виражену волю суспільства, виражену у відповідному державному акті.

Для рішення цих проблем недостатньо самої волі та моральної рішучості. Тут необхідна також професійна строгість суджень, адекватність знання предмета. Так, неможливо виробити морально виважене ставлення до трансплантації органів без відповіді на питання про медичні критерії людського життя. З питань моральної кваліфікації цих проблем серед спеціалістів та в суспільній думці існують протилежні позиції: зокрема, прихильники та противники евтаназії однаково апелюють до етичної категорії милосердя, претендують на істинність та легальність.

Науково-теоретичний рівень посібника “Прикладна етика” задовольняє цю вимогу – він дає адекватні науково-виважені тлумачення тих моральних проблем, які є предметом аналізу та обговорення.

Джерельну базу посібника становлять праці видатних філософів, а саме: Л. Мамфорда, О. Тофлера, Ф. Фукуями, В. Біблера, Г. Йонаса, А.Швейцера; українських учених – В. Вернадського, В. Шинкарука, С. Кримського, В. Малахова, Н. Хамітова; львівських дослідників – О. Сичивиці, В. Мельника, Е. Семенюка.

Органічно виглядають у цьому контексті твори релігійних філософів: В.Соловйова, А.Шептицького, П. Тейяра-де-Шардена, К. Войтили (Йоана Павла II).

Прикладна етика є сферою багатоманітного знання, структура якого лише складається. Опорними пунктами цієї структури є конкретні види прикладної етики – екологічна, біомедична, етика науки.

Структура посібника відображає проблемне поле сучасної прикладної етики. Він містить розділи, присвячені проблемам біоетики, екологічної етики, етики науки і техніки, етики бізнесу.

Зміст посібника глибоко розкриває сутність тих проблем, які становлять специфіку кожної з означених складових частин прикладної етики. Так, розділ “Біоетика” містить аналіз проблем евтаназії, трансплантації, генної інженерії, клонування. У розділі “Екологічна етика” подано характеристику її головних принципів та напрямів. Розділ “Етика науки і техніки” присвячено аналізу етичних проблем, породжених взаємодією суспільства і науки та техніки (зовнішня етика науки і техніки), та проблем взаємодії у межах наукового співтовариства (внутрішня етика науки і техніки). Він ознайомлює з новими концептуальними підходами “нелінійного мислення”, яке пропонує таку модель світу, в якій техно-

генний розвиток був би узгоджений із життям біосфери, з альтернативами ідеології “суспільства споживання”. Приємно відзначити, що в посібнику викладено не лише ідеї стосовно “меж зростання” засновника Римського клубу А. Печчеї, а й концепцію львівського вченого О. Сичивиці, який обґрунтовує нову світоглядну парадигму, що органічно синтезує ідеали свободи та розумних життєдайних для суспільства обмежень. Розділ “Етика бізнесу” переконливо доводить безпідставність твердження про те, що прагнення до економічної ефективності й рентабельності бізнесу не сумісне з моральністю. Викладаючи міркування з питань етики бізнесу визначних учених – М. Вебера, К. Хоманна, Ф. Бломе-Дреза, Т. Герета, Р.Дж. Клоноскі, – авторка цілком доречно наводить дані про кращі традиції господарювання Е. Карнегі, Дж. Д. Рокфеллера та українських підприємців – цукрозаводчиків братів Яхненків та П. Симиренка.

Кожен розділ посібника супроводжується блоком питань і завдань, які надають посібнику практичної спрямованості, стимулюють як індивідуальне осмислення актуальних моральних проблем, так і їхнє дискусійне обговорення в аудиторії. У додаткових матеріалах до розділу “Біоетика” подано інформацію про діяльність “доктора смерть” Д. Кеворкяна та інших прихильників евтаназії, матеріали дискусії про перспективи і можливості репродуктивного та терапевтичного клонування людини, дані експертів із проблем генетично модифікованих організмів. Вдалим доповненням розділу “Екологічна етика”, на нашу думку, є матеріал про творчість митців, які розкривали красу і гармонію природи. Запропоновані навчальні завдання з екологічної етики дають можливість подумати над конкретними життєвими ситуаціями, в яких людині доводиться шукати відповідь на питання про ставлення до природи, до живого. Наведені у розділі “Етика науки і техніки” уривки з творів Р. Бредбері та Б. Б’єрнсона вдало ілюструють глибину проблеми технічної цивілізації, як загрози традиційним духовним цінностям культури. Переконаливими є і приклади, пов’язані з діяльністю відомих кампаній “Ай-Бі-Ем”, “Джонсон енд Джонсон”, “Менвілл”, наведені у розділі “Етика бізнесу”. Запропоновані для аналізу проблемні ситуації дають змогу розмежувати риси, притаманні авантюрно-спекулятивному і продуктивно-раціональному типу підприємницької поведінки.

Подані до кожного розділу тестові завдання слугують закріпленню набутих знань.

Вважаємо, що можна було б до запропонованих форм самостійної роботи додати підготовку наукових рефератів, присвячених персоналіям видатних філософів-етиків, які звертались до проблем прикладної етики, що посилює б “людський вимір” курсу.

Враховуючи, що проблеми прикладної етики широко обговорюють у суспільстві, що постійно з’являються нові наукові та науково-популярні видання, в яких викладають та аналізують ці проблеми, можна було б запропонувати студентам не лише звертатись до викладених у посібнику матеріалів, а й самим збирати такі матеріали та використовувати їх на семінарських заняттях.

Позитивний досвід викладання курсу “Прикладна етика”, відображений у виданому посібнику, можна успішно застосувати і в подальшій роботі над проблематикою цього напрямку “практичної філософії”. На нашу думку, доцільно було б розширити межі цього курсу, помістивши в нього проблеми етики громадянськості, ситуативної та професійної етики.

Підсумовуючи сказане вище, хотілось би зазначити, що посібник “Прикладна етика”, який підготувала О.І. Ліщинська-Милян, безумовно, заслуговує високої оцінки і можна сподіватись, що невдовзі студенти, викладачі та всі, хто цікавляться морально-етичними проблемами сучасності, отримають і його друге – розширене – видання.

APPLIED ETHICS AS A PHENOMENON OF THE XX-TH CENTURY

Olha Sinkevych

*A review is on the manual of O.I. Lishchynska-Mylian
“Applied ethics”. Lviv: LNU named after Ivan Franko, 2010. – 236 p.*

*Ольга Сінкевич,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка*

*Рецензія надійшла до редколегії 24.05.2011
Прийнята до друку 9.06.2011*